

OVER DE HERKOMST VAN DE NAAM ZWENTIBOLD

Wat is de etymologie van de naamgever van dit jaarboek? Het ligt voor de hand om aan Germaanse oorsprong te denken aangezien Zwentibold, heerser over het koninkrijk Lotharingen van 895 tot zijn dood in 900, behoorde tot het geslacht der Karolingen. Inderdaad kan het tweede element van de naam Zwentibold in verband gebracht worden met het Germaanse woord *bold* dat "(vrij)moedig, standvastig, zeker" betekent. Het is natuurlijk verwant met ons Nederlandse *boud* en met het Duitse *bald* dat de secundaire betekenis "spoedig" heeft gekregen. Het Germaanse *bold* vinden we bovendien in andere persoonsnamen zoals bijvoorbeeld Leopold, Radboud en ook Boudewijn¹). Toch liggen de zaken voor wat betreft de herkomst van *-bold* in Zwentibold gecompliceerder. Daar komt nog bij dat het eerste element *Zwenti-* niet uit het Germaans verklaard kan worden.

De sleutel tot de oplossing van de herkomst van de betreffende naam ligt in het feit dat koning Zwentibold bij zijn geboorte (waarschijnlijk in 870 of 871) door diens vader, keizer Arnulf van Karinthië, vernoemd is naar zijn Slavische peetvader, vorst Svatopluk²). Deze heerste van 871 tot 894 over het Moravische rijk, waarvan het centrum in het tegenwoordige Moravië en Slowakije lag³). Misschien had Zwentibold meer relaties in de Slavische wereld dan alleen een peetvader; vermoed wordt dat zijn moeder (de concubine van keizer Arnulf) van Moravische afkomst was⁴). Echter, de bewering van Van Ginneken dat niet alleen Zwentibold, maar ook "zijn Slavische krijgsknechten" in Zuid-Limburg in de traditie voortleven en dat hij "daar zoo goed als zeker een nieuwe kolonisatie van Moraviërs heeft ingebracht"⁵) gaat te ver; zij impliceert naar mijn weten ten onrechte dat Zwentibold in zekere zin een Moraviër was.

De naam van Zwentibolds peetvader heb ik hierboven gegeven in de huidige Tsjechische vorm, welke in de betreffende vakliteratuur gangbaar is. In het eerste element (*Svato-*) vinden we het Tsjechische adjectief *svatý* "heilig" terug, in het tweede (*-pluk*) het Tsjechische substantief *pluk* "leger, regiment"⁶). Dienovereenkomstig vertaalt Vasmer in zijn toonaangevend etymologisch woordenboek de naam Svatopluk als "een vroom leger hebbende"⁷). Deze betekenis is echter niet erg waarschijnlijk omdat het hier gaat om een voorchristelijke naam, waarbij het eerste element niet als "heilig" opgevat moet worden, maar eerder als "magisch, bovennatuurlijk, super-"⁸). Een meer aannemelijke vertaling van Svatopluk luidt dus "een superleger hebbende".

Wat de vorm van de naam Svatopluk betreft, komen we dichterbij die van Zwentibold wanneer we uitgaan van het Slavisch van het negende-eeuwse Moravië. Het Tsjechische woord *svatý* luidde in die tijd *sventu*, waarbij *-en-* nasaal werd

uitgesproken (zoals *-in* in het Franse *vin*) en *-u* klonk als in het Nederlandse *put*⁹). Dezelfde *u*-klank vinden we tweemaal in het toenmalige Slavische woord voor "leger": *pluku* (het huidige Tsjechische *pluk* wordt daarentegen uitgesproken als *ploek*). De naam Svatopluk luidde dus in de negende eeuw Sventopluku (met *-o-* als bindvocaal in plaats van *-u-*).

Gegeven het feit dat keizer Arnulf zijn zoon Zwentibold naar diens peetvader Sventopluku heeft vernoemd, zitten we met een probleem wat betreft de verklaring van de substitutie *-bold* voor *-pluku*. Het Germaanse adjectief *bold* kan immers semantisch gezien nauwelijks in verband gebracht worden met het Slavische substantief *pluku*. Te meer omdat de betekenis van *bold* in de naam Zwentibold mij nogal vreemd lijkt ("de bovennatuurlijke, moedige, de superstandvastige"?), denk ik dat we voor de vervanging van *-pluku* door *-bold* niet een semantische verklaring, maar eerder een fonetische moeten zoeken. In feite is het tweede (zoals ook het eerste) element van Sventopluku *niet vertaald*; omdat het echter tot op zekere hoogte in klank overeenkwam met het in Germaanse persoonsnamen vaak voorkomende *bold* (zie boven), werd het hiermee geassocieerd en ook als zodanig geschreven¹⁰). Een dergelijke vervorming van een vreemd, onbekend woord, op een dusdanige wijze dat het op een vertrouwd, inheems woord gaat lijken, wordt in de taalkunde een *volksetymologie* genoemd¹¹). Het komt er dus op neer dat *-bold* in Zwentibold niet een Germaanse vertaling, maar een Germaanse verhaspeling (onder invloed van het adjectief *bold*) is van het Slavische *-pluku* in Sventopluku.

Tot slot vinden we in historische bronnen behalve Zwentibold nog andere schrijfwijzen. Een nog niet gegermaniseerde vorm is geattesteerd in de Annales Alamannici uit 895: "Zuentebulc"¹²). Op de Karel-schrijn in Aken (eind 12de of begin 13de eeuw) staat boven een afbeelding van Zwentibold het opschrift "ZENDEBOLDVS. REX. ROMANOR(VM)" en in een bisschoppelijk visitatierapport van de schatkamer van de abdijkerk in Susteren uit 1885 wordt gesproken over "Sanctus Sanderboldus"¹³). In deze twee gevallen hebben we te maken met een afgesloten proces van germanisering, waarbij het Slavische *sventu* geïdentificeerd is met Germaanse afleidingen van het Latijnse woord *sanctus*¹⁴), welke (in tegenstelling tot *pluku* ten opzichte van *bold*) qua betekenis wél overeenstemmen met het Slavische woord.

Dr. Jos Schaeken, Rijksuniversiteit Groningen

Noten:

1. Over de etymologie van Nederlands *boud* zie verder N. van Wijk, *Franck's Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, 's-Gravenhage, 1912 (2de druk), p. 87; Supplement door C.B. van Haeringen, 's-Gravenhage, 1936, p. 24.
2. Over keizer Arnulf, koning Zwentibold en Lotharingen in het algemeen zie bijvoorbeeld C.A.A. Linssen, "Lotharingen 880-1106", in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 1: *Middeleeuwen*, Haarlem, 1981, pp. 305-353 (met name pp. 312-316).
3. Over vorst Svatopluk en het Moravische rijk zie bijvoorbeeld F. Grivec, *Konstantin und Method. Lehrer der Slaven*, Wiesbaden, 1960 (met name pp. 106-156); P. Oprsal, *De negende-eeuwse Moravische cultuur in Europees verband*, Groningen, 1990 (met name pp. 94-132).
4. Zie R. Parisot, *Le royaume de Lorraine sous les carolingiens (843-923)*, Paris, 1898, p. 515, n. 2.
5. J. van Ginneken, *Ras en taal* (= *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, afd. Letterkunde*, N.R., XXXVI), Amsterdam, 1935, p. 2, n. 3.
6. Beide woorden vinden we overigens niet alleen in het Tsjechisch, maar in alle Slavische talen, zij het in iets andere vormen en wat betreft *pluk* ook hier en daar in een afwijkende betekenis. Zo luidt bijvoorbeeld het Russische woord voor "heilig" *svjatoj* en dat voor "leger" *polk*.
7. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* II, Heidelberg, 1950, p. 598.
8. Vergelijk R. Jakobson, "Marginalia to Vasmer's Russian Etymological Dictionary (R-Ja)", in: *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* I/II, 1959, pp. 266-278 (met name p. 269).
9. Om druktechnische redenen heb ik de gangbare wetenschappelijke transcriptie van de betreffende klanken vermeden.
10. De klankovereenkomst tussen Slavisch *pluku* en Germaans *bold* is overigens groter dan de schrijfwijze doet vermoeden. In het kader van dit artikel voert het echter te ver om hier dieper op in te gaan.
11. Nederlandse gevallen van volksetymologie, waarbij verandering in de betekenis optreedt op basis van klankovereenkomst, vinden we bijvoorbeeld bij C. van Bree, *Historische taalkunde*, Leuven/Amersfoort, 1990, pp. 118, 120-121, 124, 198.
12. Zie Oprsal, a.w. (n. 3), p. 115.
13. Zie Linssen, a.w. (n. 2), p. 313 resp. 316.
14. Vergelijk Nederlands *sant* (vooral nog bekend in de samenstelling *santenkraam*) en ook *sint*, dat via het Franse *saint* uit het Latijn is gekomen; verder in het Middelnederlands en -nederduits ook *sent(e)*. Bij *Sander-* in *Sanderboldus* gaat het overigens – net zoals bij *Sinter-* in *Sinterklaas* – om een samenstelling met *her* "heer". Zie Van Wijk, a.w. (n. 1), pp. 568, 609; Supplement, p. 151.